

VU Research Portal

Zien met en zonder begrippen

van Woudenberg, R.

published in

Krisis

2007

DOI (link to publisher)

[10.1347/kris.8.1.71](https://doi.org/10.1347/kris.8.1.71)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Woudenberg, R. (2007). Zien met en zonder begrippen. *Krisis*, 71-81. <https://doi.org/10.1347/kris.8.1.71>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Zien met en zonder begrippen

Zijn nieuwste boek *The world observed/the world conceived* heeft Hans Radder onder meer gewijd aan de relatie tussen zien (of observeren, of ervaren – deze begrippen zijn voor hem min of meer inwisselbaar, 3-4) en begrippen. De centrale stelling over deze relatie die hij met name in deel 1 uitwerkt en verdedigt, verwoordt hij op diverse manieren (daarbij soms formuleringen van anderen overnemend):

- (1) observation presupposes conceptual interpretation (1)
- (2) observation and conceptual interpretation are interconnected (1)
- (3) materially realized observational processes are always conceptually interpreted (1)
- (4) all observation requires conceptual interpretation (5; vgl. 25)
- (5) observing that p presupposes a certain conceptual, linguistic, or theoretical interpretation of p (13)
- (6) observing something always involves conceptual interpretation (15)
- (7) concepts, knowledge, language, and theory play an intermediary role in observation (22)
- (8) observation is essentially shaped by concepts (24)
- (9) all observation essentially requires conceptual interpretation (or organization/structuring); my revision of the theory ladenness thesis can be summarized in the claim that all observation involves seeing-as (25)
- (10) all human observation requires a conceptual interpretation of the materially realized observational processes (77)
- (11) conceptual interpretation structure(s) observational processes (81)
- (12) all seeing is conceptually interpreted (80)

In mijn bijdrage wil ik eerst nagaan wat de centrale stelling precies inhoudt. Vervolgens wil ik de drie argumenten die Radder geeft voor die stelling analyseren. De algemene strekking van mijn betoog zal zijn dat deze argumenten de centrale stelling niet aannemelijk maken.

Wat is de centrale these?

We zagen dat Radder zijn centrale stelling op verschillende manieren formuleert. De zwakste formulering is waarschijnlijk (6): observatie involveert conceptuele interpretatie. Deze formulering is zwak omdat niet wordt aangegeven wat de aard van de involvering is. Is dat veroorzaken, mede veroorzaken, mogelijk maken? Ook (2) is zwak: zien en conceptuele interpretatie zijn *interconnected*. De zwakheid zit eveneens hierin dat niet wordt aangegeven op welke manier ze *interconnected* zijn. Formulering (1) is sterker, omdat daar wel iets wordt gezegd over de aard van de relatie: observatie vooronderstelt

conceptuele interpretatie. Maar toch is deze formulering ook niet helemaal doorzichtig omdat het onduidelijk blijft wat er nu precies wordt geïnterpreteerd, wat het object van interpretatie is. (3) is, anders dan (1), een feitelijke claim: observationele processen zijn altijd conceptueel geïnterpreteerd, maar de claim zegt wel iets over het object van de interpretatie: het zijn observationele processen die worden geïnterpreteerd. Maar (4) gooit, net als (9) en (10), roet in het eten, want daar staat dat observatie conceptuele interpretatie vereist, waarmee vermoedelijk wordt bedoeld: vereist voor zijn bestaan. En als dit zo is, dan betekent dit inderdaad roet in het eten, want hoe kan datgene wat volgens (3) het object is van conceptuele interpretatie, namelijk observationele processen, voor zijn bestaan conceptuele interpretatie vereisen, zoals (9) stelt? Bovendien zegt (7) dat concepten (net als kennis, taal en theorie) ‘een intermediaire rol spelen’ in de observatie, wat weer een andere aanduiding is dan ‘vereisen’ (in onder andere (4)) of ‘vooronderstellen’ (in (1)). Hier komt nog bij dat deze manier van spreken de suggestie wekt dat begrippen (om van de rest nu maar te zwijgen) tussen twee andere zaken in staan, waarvan de één vermoedelijk de observatie is en de ander datgene wat geobserveerd wordt. (8) zegt het nog weer anders: observatie wordt op essentiële wijze gevormd door concepten. En dit roept de vraag op of datgene wat tussen observatie en wereld in staat, namelijk de concepten, tevens de observatie ‘op essentiële wijze’ kan vormgeven. En ten slotte is er in meerdere van de citaten sprake van ‘conceptuele interpretatie’, zonder dat in deze citaten of elders in het boek een precieze analyse wordt gegeven van deze notie.

Al met al roepen de geciteerde oneliners waarin de centrale these wordt aangeduid (maar ook deel 1 in zijn geheel) de volgende vragen op betreffende de centrale stelling: (i) wat staat in relatie met wat?; (ii) wat is de aard van de relatie? (die van vooronderstelling, van vereiste of voorwaarde, van het spelen van een intermediaire rol, van het gestructureerd worden door); (iii) wat is het object van de conceptuele interpretatie? (is dat ‘datgene wat wordt waargenomen’ of zijn het materieel gerealiseerde waarnemingsprocessen); en (iv) wat is conceptuele interpretatie precies?

Zoals ik er nu over denk, ben ik er niet zeker van of het boek van Radder wel eenduidige antwoorden geeft op deze vragen – en bijgevolg ben ik er ook niet zeker van of de geciteerde formuleringen wel echt om alternatieve formuleringen van dezelfde stelling gaan, dan wel formuleringen van verschillende stellingen. Ik vermoed dat het om verschillende stellingen gaat, minimaal twee, en dat een aantal van de formuleringen ook niet helemaal letterlijk moet worden opgevat. Mijn vermoeden is dat het Radder om ten minste de volgende twee stellingen gaat – stellingen die voor hun onderbouwing ook nogal verschillende argumentaties behoeven:

(A) Altijd wanneer we iets zien, zijn we bezig om datgene wat we zien conceptueel te interpreteren. Volgens deze stelling gaat één ding, namelijk zien, altijd hand in hand met een ander ding, namelijk conceptuele interpretatie. Dit is een feitelijke psychologische claim, die empirische onderbouwing vergt.

(B) Het is onmogelijk iets te zien, zonder conceptuele interpretatie: als we geen begrippen zouden hebben, zouden we niets zien, we zouden dan letterlijk blind zijn. Volgens deze stelling is één ding, namelijk het hanteren van concepten, een noodzakelijke voorwaarde voor een ander ding, namelijk het kunnen zien van iets. Claims betreffende noodzakelijke voorwaarden zijn nooit puur empirisch van aard maar vereisen apriorische reflectie.

Deze stellingen verschillen van elkaar en vergen, zoals ik al aangaf, een verschillende onderbouwing. Hiermee hangt een volgend punt samen: iemand kan (A) aanvaarden maar (B) verwerpen zonder een logische blunder te maken. Immers, wanneer zien en conceptuele activiteit altijd samen voorkomen, volgt daar niet uit dat conceptuele activiteit een noodzakelijke voorwaarde is voor zien. (A) impliceert (B) niet. Maar omgekeerd impliceert (B) wel (A): als conceptuele activiteit een voorwaarde is voor zien, dan geldt dat altijd wanneer we iets zien, we bezig zijn concepten te hanteren. (B) is dus de sterkere these en daarop zal ik me nu verder richten.

Door (B) als de centrale stelling van Radders boek neer te zetten, heb ik enkele van de hierboven geformuleerde vragen bij de oneliners van een antwoord voorzien (of Radder zich daarin herkent, is een tweede). Vraag (i) is beantwoord doordat (B) zegt dat het gaat om de relatie tussen enerzijds zien en anderzijds conceptuele interpretatie. Vraag (ii) is beantwoord doordat (B) zegt dat de bedoelde relatie er één is van noodzakelijke voorwaarde. Het in (B) besloten antwoord op vraag (iii) luidt dat het object van interpretatie datgene is wat visueel gegeven is, datgene wat zich, wanneer we onze ogen geopend hebben, in ons visuele veld voordoet, al dan niet bemiddeld door optische apparatuur zoals microscopen en telelenzen.¹ Met betrekking tot vraag (iv) heeft (B) geen implicaties, maar omdat 'conceptuele interpretatie' in Radders boek een centrale notie is die nergens precies wordt geanalyseerd, wil ik voor eigen rekening een suggestie doen wat we daaronder moeten verstaan.

Wat is dus te verstaan onder 'de conceptuele interpretatie van het visueel gegeven'? Wat gebeurt er wanneer het visueel gegeven conceptueel wordt geïnterpreteerd? Een standaarduitleg luidt: er worden dan concepten 'toegepast op het visueel gegeven'. En wat houdt dat in? Wat houdt het in om een begrip 'toe te passen'? En wat houdt het in om een begrip 'te hebben'? Radder zegt daar niet expliciet iets over, maar het lijkt me dat wanneer iemand een begrip 'heeft', bijvoorbeeld het begrip 'konijn' of 'rood', hij een bepaalde eigenschap kan vatten, in dit geval de eigenschap 'is een konijn' en 'is rood'. En iemand 'past' deze begrippen 'toe' wanneer hij van iets meent of denkt of gelooft dat het een konijn, of rood is. Deze toepassing kan adequaat zijn of niet: als op iets wat de facto een eend is het begrip 'konijn' wordt toegepast, dan is die toepassing niet adequaat. En er is nog dit verschijnsel: op iets wat de facto een konijn is, kan men begrippen van groter algemeenheid toepassen, zoals: viervoeter, knaagdier, dier met een bontvacht, dier, zoogdier, vertebraat, levend wezen, verzameling cellen, ding, object etc.² Het 'toepassen' van een begrip op het visueel gegeven kan in hoge mate onbewust verlopen, en ook kinderen kunnen het (zoals Radder ook zegt, zie 79, 82-85).

Aannemend dat (B) inderdaad een stelling is die Radder voor zijn rekening neemt, wil ik nu zijn argumenten daar voor onderzoeken.

Eerste argument: geen een-op-eenrelatie tussen stimuli en respons (sensatie)

In hoofdstuk 7 van zijn boek (77-90) geeft Radder drie argumenten voor de centrale these, of thesen. Het eerste argument, zo stelt hij, is geen strikt bewijs dat conceptuele interpretatie een rol speelt in observatie, maar het suggereert zo'n rol wel. De premisse van het argument is dat de relatie tussen visuele stimuli en gewekte responsies niet een-op-een is, waarmee hij bedoelt dat, in de woorden van Thomas Kuhn, 'very different stimuli can produce the same sensations; the same stimulus can produce very different sensations' (77).³ Een voorbeeld van het eerste (wordt door Radder overigens niet gegeven) is dat de *sensation* van een wandelende olifant kan worden geproduceerd door een wandelende olifant, maar ook door een filmpje van een wandelende olifant, door een door alcoholica gestimuleerd brein of door een superwetenschapper wiens supercomputer op een hersenstam is aangesloten. Dus: éénzelfde *sensation* (en dat vat ik op als: eenzelfde visuele veld), maar voortgebracht door verschillende stimuli. Dit feit, aannemend dat het een feit is, suggereert echter niet dat in de observatie conceptuele interpretatie een rol speelt. Die suggestie zou in de tweede helft van de premisse moeten liggen, dus in de claim dat dezelfde stimulus verschillende sensaties kan produceren. Ook hiervan geeft Radder geen voorbeelden, maar het is zeker voorstelbaar dat eenzelfde soort speldenprik bij de ene persoon een veel heftiger sensatie zal teweegbrengen dan bij een ander. En in het visuele vlak is het voorstelbaar dat een op de ogen gerichte schijnwerper bij de een een krachtiger sensatie van verblinding zal veroorzaken dan bij een ander. Dus: zelfde stimulus, maar verschillende respons. Dit alles lijkt correct. Het valt echter niet goed in te zien hoe of zelfs waarom dit suggereert dat conceptuele interpretatie een rol speelt bij observatie. Het eerste argument voor de centrale stelling is dus niet overtuigend.⁴

Tweede argument: 'zien' en 'observeren' zijn succeswerkwoorden

Het tweede en derde argument voor de centrale stelling zijn 'meer direct' (78), waarmee vermoedelijk wordt bedoeld dat ze de conclusie niet slechts suggereren, dat wil zeggen waarschijnlijk maken, maar werkelijk bewijzen. Het eerste van de twee meer directe argumenten voor de centrale stelling is dat 'zien' en 'observeren', met een term van Gilbert Ryle, *achievement verbs* zijn, of, zoals ik zal zeggen, succeswerkwoorden. Een werkwoord is een succeswerkwoord wanneer het: (i) de culminatie is van een activiteit, zoals: (een doel) bereiken, (een klus) klaren; (ii) een teweegbrengen van een verandering is, zoals: (een werknemer) ontslaan, (een ei) laten vallen; of (iii) het ondergaan van een verandering, zoals: (een explosie) horen, (een naam) vergeten. Als de explosie je ontgaan is, heb je hem niet gehoord. En in het visuele vlak: wanneer het je is ontgaan dat een voorbijganger de prins was, dan heb je de prins niet gezien, dan was je niet

succesvol in het zien van de prins. Zien, zegt Radder, is een succeswerkwoord, omdat we nooit ‘zomaar’ zien, maar altijd iets welbepaalds, een man, of een prins, of een hond, of een teckel. En daarom, vervolgt hij, is het onmogelijk om te zeggen: ‘ik zag iets, maar ik heb werkelijk geen idee wat het was’. En iets welbepaalds zien, bijvoorbeeld een man of een prins, of een hond, of een teckel, vergt conceptuele interpretatie.

Ik weet niet goed hoe ik dit argument moet opvatten. Er zijn een aantal disparate zaken bijeengebracht en ik kan moeilijk zien hoe ze precies samenhangen en één geheel vormen (en wel het geheel van een argument vóór de centrale stelling). Ik kan daarom weinig anders doen dan de verschillende genoemde zaken afzonderlijk te bespreken.

Allereerst: ‘observeren’ en ‘zien’ zijn succeswerkwoorden, zegt Radder. Maar dit is mijns inziens te sterk. Het werkwoord *to observe* kan gebruikt worden als een succeswerkwoord. Als het je ontgaat is dat de meter uitsloeg, dan was je niet succesvol, en heb je de uitslag van de meter niet geobserveerd, niet waargenomen. Echter, *to observe* is ook een werkwoord waarmee we kunnen aangeven dat iemand probeert iets uit te vinden, of hij nu succesvol is of niet, door bijvoorbeeld te kijken. In dat geval is ‘observeren’ geen succeswerkwoord en geen *find verb*, maar, zoals Ryle het zegt, een *hunt verb*; het duidt geen ontdekking aan maar een zoektocht.⁵ Ik kan de horizon afspuren om te zien of de helikopter eraan komt. Ook wanneer ik nog niet succesvol ben, ook wanneer de helikopter nog niet zichtbaar is en ik hem nog niet zie, ben ik aan het observeren: ik probeer, door te kijken, uit te vinden of de helikopter eraan komt. Het hier volkomen reglementair gebruikte werkwoord ‘observeren’ is hier geen succeswerkwoord.

Iets soortgelijks geldt voor ‘zien’. Ook dat kan op twee verschillende manieren worden gebruikt. Het *kán* gebruikt worden als een succeswerkwoord. Als het je ontgaat is dat de prins van de partij was, zo zei ik al, dan kan dat verwoord worden door te zeggen dat je de prins niet hebt gezien. Merk op dat het hier gaat om een constructie van de soort zien-dat. Het is zien-dat, dat een succeswerkwoord is. Maar er zijn andere constructies waarin ‘zien’ geen succesterm lijkt te zijn. Wanneer de prins vierkant in je visuele veld heeft gestaan, maar je wist niet dat het de prins was die daar stond, dan kan die situatie verwoord worden door te zeggen: ‘hij zag de prins (hoewel hij niet wist dat het de prins was die hij zag)’. En in deze uitspraak is ‘zag’ géén succes-term. Of neem iemand die roze olifanten over de muur van zijn kamer ziet bewegen, of meer in het algemeen, iemand die, zoals we zeggen, ‘ze ziet vliegen’. In deze gevallen, gevallen niet van zien-dat maar van zien, is ‘zien’ beslist geen succeswerkwoord.

‘Observeren’ en ‘zien’ zijn dus niet altijd succeswerkwoorden. En dit infecteert Radders argumentatie. Want de stelling dat ‘observeren’ een succeswerkwoord is, is één van de premissen in zijn argumentatie voor de centrale stelling.

Maar hier wil ik het niet bij laten. Want stel nu eens dat ik ongelijk heb, en dat ‘observeren’ en ‘zien’ wel degelijk succeswerkwoorden zijn. Hoe volgt daar dan de centrale stelling (B) uit? Hoe volgt uit het feit, aannemend dat het een feit is, dat ‘zien’ en ‘observeren’ succes termen zijn, dat alle zien en observeren conceptuele interpretatie

vereist? Als ik het goed begrijp is dit het geval omdat wanneer we zien, we altijd *something definite*, iets welbepaalds zien (en omdat we altijd, als we zien, alleen maar iets welbepaalds zien, is het volgens Radder onmogelijk om te zeggen: 'ik heb iets gezien maar heb geen idee wat').

Om deze argumentatie te kunnen beoordelen, moeten we dus eerst bepalen wat het betekent dat wanneer we iets zien we altijd iets welbepaalds zien. Wanneer is iets welbepaald? Is een levend wezen iets welbepaalds, of een vertebraat, of een zoogdier, of een hond, of een teckel? En als ik een kaal iemand zie, zie ik dan iets welbepaalds? En wanneer ik diezelfde persoon zie, maar dan met één extra haar op zijn hoofd, zie ik dan nog steeds een kale man? Of met twee extra haren, of drie, of veertig, of zevenhonderdachtig? Is het werkelijk zo dat als iemand iets ziet, hij altijd iets welbepaalds ziet? Ziet iemand die een kale man ziet iets welbepaalds? In een technologiemuseum in Chicago is een zaal ingericht met artefacten waarvan men geen idee heeft wat het voor dingen zijn, waarvoor ze dienden. Zie ik, als ik daar ben, iets welbepaalds? Volgens Radder is dat inderdaad zo. Ik zie iets welbepaalds: het heeft, zo zal hij zeggen, een bepaalde vorm, het is op een bepaalde wijze gekleurd, het bevindt zich op een bepaalde plaats, het heeft bepaalde delen en, zoals ik al zei, het is bepaald een artefact. Dus wat ik zie, is welbepaald. En wat Radder lijkt te beweren is dat ik dat ding niet zou kunnen zien als ik de concepten 'vorm' (misschien 'rechthoekig'), 'kleur' (misschien 'geelachtig'), 'plaats' (misschien 'kast 42 in het Smithsonian'), 'delen' en 'artefact' niet zou hebben. Of ze niet zou toepassen op wat het object van 'conceptuele interpretatie' ook maar mag zijn.

Ik kan niet anders dan denken dat dit een groteske claim is. Kan iemand geen chiliagon zien wanneer hij het concept 'chiliagon' niet heeft? Natuurlijk kan hij dat! Kan iemand geen vertebraat zien wanneer hij het concept 'vertebraat' niet heeft? Natuurlijk kan hij dat!

Maar nu kan men zeggen dat ik Radders claim niet goed begrepen heb. Zijn claim is (slechts) dat altijd wanneer iemand iets ziet enige conceptuele interpretatie geschiedt. Iemand die een vertebraat ziet, hoeft misschien niet het begrip 'vertebraat' te hebben om een vertebraat te kunnen zien, maar wel enig ander begrip, zoals 'dier', of 'levend wezen', of 'behaard ding'. Maar stel nu eens dat iemand die begrippen eveneens mist, kan hij dan toch nog een vertebraat zien omdat hij in elk geval nog het begrip 'ding' of 'iets' heeft? Het lijkt me echter dat iemand die begrippen eenvoudig kan missen, zonder dat hem dat verhindert een vertebraat te zien. Niettemin lijkt de consequentie van wat Radder zegt dat zo iemand geen vertebraat kan zien. Radder lijkt te zeggen dat iemand die geen begrippen heeft, niets kan zien. Letterlijk niets kan zien, dus blind is. Dat acht ik een weinig plausibele claim (of ik begrijp Radder verkeerd).

Op nog een andere manier wil ik een kanttekening plaatsen bij de stelling dat altijd wanneer we iets zien we iets welbepaalds zien. Is het echt zo dat wanneer ik mijn bril afzet, en niets welbepaalds meer zie (ik herken het gezicht van mijn eigen kinderen niet eens), van mij gezegd moet worden dat ik niets zie? Of als iemand een vuiltje

in zijn oog heeft en de tranen zwellen aan, ziet hij dan niets omdat hij niets welbepaalds meer ziet? Natuurlijk, zou ik denken, is hier sprake van zien – onscherp zien, wazig zien, maar niettemin van zien. Wie zich in een dergelijke situatie bevindt kan zonder bezwaar of gêne zeggen: ik heb iets gezien, maar heb geen idee wat.⁶

Deze overwegingen brengen mij ertoe om een scherp onderscheid te maken tussen het zien (observeren) van objecten en het hebben van perceptuele kennis (dat wil zeggen van het kennen op basis van zien) van feiten. Voor het zien van objecten is het vereist dat men de ogen open heeft, dat men die ervaringen heeft die een blinde mist, of die men zelf mist wanneer men de ogen gesloten heeft. Voor zien is nodig dat men de ogen geopend heeft en dat zich een visueel veld opent waarbinnen zich van alles aan je presenteert. Maar nu kan zich in ons visuele veld van alles presenteren dat we niet kennen, herkennen of onderkennen. Ik kan bijvoorbeeld een kumquat zien, zonder te weten dat wat ik zie een kumquat is. Wil ik weten dat wat ik zie een kumquat is, dan moet ik bepaalde achtergrondkennis hebben.⁷ Ik moet weten wat een kumquat is, hoe ze eruit zien (vorm, kleur et cetera). En wil ik weten wat een kumquat is, dan zal ik zeker het begrip ‘kumquat’ moeten ‘hebben’ – en wat het ‘hebben’ van een begrip inhoudt, heb ik eerder al aangegeven. Voor het hebben van visuele kennis, dat lijkt plausibel, zijn begrippen vereist maar voor het hebben van visuele ervaringen niet. Wil iemand kunnen zien dat dat een kumquat is, dan moet hij het begrip ‘kumquat’ hebben, maar wil iemand de kumquat kunnen zien, dan is dat niet vereist. Iemand kan een longfoto zien, en de facto naar een foto van aangetast weefsel kijken, zonder dat te weten of te onderkennen. Het lijkt mij dat Radder een goede reden heeft dit onderscheid te aanvaarden: aldus kan hij een groot deel van zijn centrale these overeind houden zonder dat hij de mijns inziens absurde consequenties met zich hoeft mee te slepen (zoals dat iemand die geen begrippen toepast letterlijk blind zou zijn en dat alle zien het zien van iets welbepaalds is). Wat observationele kennis betreft, kan hij onverkort handhaven dat daar conceptuele interpretatie aan te pas komt, terwijl hij dat kan laten varen met betrekking tot het zien van objecten.⁸

Laat ik recapituleren. Radders tweede argumentatie luidt: ‘zien’ en ‘observeren’ zijn succesterminen en wanneer we iets zien, zien we iets welbepaalds, dus: alle observatie vergt conceptuele interpretatie. Wat ik tot nu toe heb betoogd is dat beide premissen onwaar zijn. Maar, zo wil ik hier nog aan toevoegen, zelfs als ze waar zouden zijn, dan nog is het onduidelijk waarom de centrale stelling daar dan uit zou volgen. Waarom zou het zo zijn dat als ‘zien’ en ‘observeren’ succeswerkwoorden zijn en als ik scherpe contouren zie, en dus iets welbepaalds, daaruit volgt dat conceptuele interpretatie een noodzakelijke voorwaarde voor zien en observeren is?

Op nog één element van Radders tweede argumentatie voor de centrale stelling wil ik ingaan. Namelijk dat ‘observing is always observing-as’, zien is altijd zien-als. Deze stelling betekent voor Radder hetzelfde als de stelling dat alle zien altijd iets welbepaalds betreft (78) en dus zou ik er niets meer over hoeven te zeggen. Niettemin is er reden dat toch te doen. Laten we ons om te beginnen afvragen wat dat precies is, iets zien-als? Een voorbeeld in *The world observed/the world conceived* is dat iemand vliegtuig-

lampen ziet, of kan zien, als sterren. Iemand kijkt naar de nachtelijke hemel, ziet een licht en denkt ‘dat is een ster’ (of hij denkt iets wat dit impliceert, zoals: ‘wat een mooie en beweeglijke ster!’). Hij ziet dus iets (objectperceptie) en gaat op die basis iets denken of geloven dat de facto onjuist is, namelijk dat het een ster is. En wanneer hij een licht aan de nachtelijke hemel ziet en denkt ‘dat is een ster’, terwijl het licht daadwerkelijk een ster is, dan kunnen we die situatie vermoedelijk omschrijven als hij ziet een ster als een ster. Kortom, wanneer we zeggen dat iemand iets ziet als een X, dan zeggen we daarmee dat hij, op basis van visuele perceptie denkt dat wat hij ziet een X is, hetgeen juist of onjuist kan zijn. En om een licht aan de hemel te zien als een ster, is bij de kijker het begrip ‘ster’ vereist. Maar men kan het licht zien, de ster zien, of het vliegtuiglicht zien, zonder dat begrippen daarin een rol spelen.

Dit alles geeft me aanleiding een onderscheid te maken dat Radder niet maakt, maar dat kan helpen om een ongelukkigheid in zijn discussie van Van Fraassens casus van het zien van een tennisbal op te helderen. Eerst wijs ik op de ongelukkigheid, daarna introduceer ik het onderscheid. Van Fraassen claimt, net als ik, dat er een onderscheid is tussen ‘iets zien’ en ‘zien dat iets het geval is’ en dat bij ‘iets zien’ conceptuele interpretatie geen rol speelt (zie Radder 13-14). Ter illustratie en onderbouwing van deze claim bespreekt hij een casus van het zien van een tennisbal: ‘die persoon ziet een tennisbal’ impliceert niet ‘die persoon ziet dat dat een tennisbal is’. Maar Radder ziet hier een probleem, want, zo zegt hij, niet iedereen zal zien dat het object in kwestie een tennisbal is, sommigen zullen zien dat het een honkbal is. Het gaat hier om verschillende instanties van zien-dat, zegt Radder, en niet om een onderscheid tussen zien (waarbij conceptuele interpretatie geen rol speelt) en zien-dat (waarbij conceptuele interpretatie wel een rol speelt).

Het eerste wat Radder zegt is correct, het tweede echter niet. Het is waar dat niet iedereen zal zien dat het object een tennisbal is – maar dat is geen probleem voor Van Fraassen en ook niet voor mij, integendeel. Het mooie van het onderscheid tussen objectperceptie en feitperceptie is, althans voor een deel, daarin gelegen. Het tweede dat Radder zegt kan echter niet correct zijn. Als de bal een tennisbal is, dan kan niemand zien dat het een honkbal is. Zien-dat is factief, en zeker Radder zou dat moeten zeggen, gelet op het feit dat hij, zoals reeds vermeld, ‘zien’ en ‘observeren’ beschouwt als succeswerkwoorden: iemand ziet dat dat een tennisbal is alleen maar wanneer hij succesvol is, dat wil zeggen alleen maar wanneer het inderdaad een tennisbal is die hij ziet en geen honkbal of wat voor andere bal ook maar. Wat dus niet correct kan zijn, is dat van iemand die naar een tennisbal kijkt wordt gezegd: ‘Hij ziet dat het een honkbal is’ en dat deze uitspraak waar is. Wat wel het geval kan zijn, is dat iemand een tennisbal ziet ‘als’ een honkbal, immers zien-als is niet factief. Om deze reden introduceer ik het volgende onderscheid (een onderscheid dat Radder niet maakt, al gebruikt hij de termen wel): er is

- zien-als. Dit moet geanalyseerd worden als: iets zien, gepaard gaande aan de gedachte of het geloof dat wat gezien wordt X is, waarbij deze gedachte of dit geloof zowel waar als onwaar kan zijn,

maar er is ook:

- zien-dat. Dit moet geanalyseerd worden als: iets zien, gepaard gaande met waar geloof dat wat gezien wordt X is.

Zien-als is niet factief, zien-dat wel. Dit onderscheid helpt dus om wat incorrect is in hetgeen Radder zegt, op te helderen. Wat Radder ten onrechte veronderstelt, is dat zien-als gelijk is aan zien-dat. Immers, iemand kan een tennisbal zien-als een honkbal, zonder dat hij ziet dat de bal een honkbal is. Zien-dat impliceert altijd waar geloof, zien-als niet.

Derde argument: er is incorrecte observatie

Het derde en laatste argument voor de centrale stelling is dat zien en observeren correct, min of meer correct of incorrect kunnen zijn en dat er dus een norm is voor succes en dus 'a conceptual interpretation of what counts as success and whether or not it has been achieved in individual cases' (78).

Ook bij dit argument wil ik enkele kanttekeningen maken. Ten eerste: het lijkt me dat als men eerst heeft beweerd dat 'observeren' en 'zien' succeswerkwoorden zijn, men niet meer kan zeggen, zoals in dit derde argument, dat 'observeren' incorrect kan zijn. Als 'observeren' een succeswerkwoord is, dan kan men niet zeggen dat iemand 'incorrect heeft geobserveerd'. Men heeft in dat geval niet geobserveerd. Net zomin als iemand die naast het doel heeft geschoten gescoord heeft, heeft iemand die een vliegtuiglicht als een ster ziet een ster geobserveerd (als observeren inderdaad alleen maar een succeswerkwoord is). En dus moet Radder hier kiezen: óf hij trekt zijn tweede argument in, óf zijn derde!

Maar er is nog een tweede probleem waar Radder voor staat wanneer hij zegt dat observeren ook incorrect kan zijn. Want op meerdere plaatsen zegt hij expliciet dat 'de wereld' waarvan in zijn boektitel sprake is, de fenomenale wereld is: de wereld 'zoals wij die zien' (5, 93; vgl. 23). Maar als de geobserveerde wereld de wereld is 'zoals wij die zien', dan is datgene wat een realist een misperceptie zou noemen, niet meer als zodanig te kenmerken. 'De wereld zoals wij die zien' – daarin is geen plaats voor misperceptie. Er kan pas plaats zijn voor misperceptie wanneer men erkent dat ons zien betrokken is op een wereld die niet (altijd) is zoals wij hem zien! Maar Radder lijkt zoiets niet te kunnen erkennen.

Laten we nu echter eens aannemen, wat redelijk lijkt, dat er misperceptie en incorrecte observatie mogelijk zijn (laten we dus in overeenstemming met wat ik eerder heb betoogd, aannemen dat 'zien' en 'observeren' niet altijd succeswerkwoorden zijn en laten we eveneens aannemen dat de wereld die wij waarnemen niet de fenomenale wereld is). Volgt daar dan uit dat alle zien conceptuele interpretatie vereist? Hoe zou dat daaruit volgen? Radder is hier heel kort over. Het idee, zo lijkt me, is dat als er een norm voor correcte observatie is, deze norm moet worden toegepast en dat voor de toepassing van die norm concepten vereist zijn. Is dit idee correct?

Allereerst moeten we constateren dat misperceptie niet kan optreden bij zien-dat, wat immers factief is. Het kan ook niet optreden bij zien (objectperceptie), waarvoor immers slechts vereist is dat men de ogen geopend houdt. En dus kan op basis van deze vormen van zien niet betoogd worden dat omdat misperceptie mogelijk is, er conceptuele interpretatie in het spel is. Immers, misperceptie is hier onmogelijk, en dus is er geen norm in het spel die toegepast moet worden, wat (volgens Radder) conceptuele werkzaamheid zou vergen. En dus heeft Radder hier geen extra argument voor de conclusie dat al het zien conceptuele werkzaamheid vereist vanuit de noodzaak van het toepassen van een norm.

Ik zei al dat misperceptie en incorrecte observatie mogelijk zijn. Maar dat kan alleen maar bij het fenomeen van het zien-als. Het zien van het staartlicht van een vliegtuig *als* een ster is een voorbeeld van misperceptie. Een bepaalde persoon ten onrechte aanzien voor je broer, is een ander voorbeeld. Nu had ik ook al gezegd dat zien-als conceptuele werkzaamheid vergt: men kan een vliegtuiglicht niet zien *als* een ster als men het begrip ‘ster’ niet heeft en toepast op een bepaald verschijnsel aan de hemel. En wil men erkennen dat dit een misperceptie is, dan moet men inderdaad beseffen van een norm die men toepast op de eigen waarneming. Deze toepassing lijkt conceptuele arbeid te vergen.

Conclusie

Bij wijze van samenvatting: wanneer stelling (B), zoals door mij besproken, een centrale stelling is in het eerste deel van Radders boek, en de drie besproken argumenten zijn ten faveure van (B), dan is mijn conclusie dat deze argumenten niet succesvol zijn en dat (B) op zichzelf niet plausibel is.⁹

Noten

- 1 Radder zegt natuurlijk ook herhaaldelijk dat ‘waarnemingsprocessen’ het object van conceptuele interpretatie zijn. Wanneer het om het alledaagse zien gaat, dus zonder gespecialiseerde apparatuur, maar wel met brillen en contactlenzen, is het echter niet duidelijk dat we bezig zijn om het waarnemingsproces te interpreteren – we zijn niet bezig beelden op de retina te interpreteren, of geactiveerde lichtkegeltjes en -staafjes, noch allerlei neurofysiologische processen. Van dit alles zijn we ons doorgaans in het geheel niet bewust en het verhindert ons niet om te zien. Daarom denk ik dat bij het

gewone zien het object van conceptuele interpretatie ‘het visueel gegeven’ zou moeten zijn – hetgeen ook door sommige van Radders formuleringen wordt gesuggereerd.

- 2 Wat met de centrale these wordt bedoeld, wordt nog iets duidelijker wanneer we bezien wat met de affirmatie van de centrale stelling wordt ontkend. Wat wordt ontkend is onder meer dat Van Fraassens distinctie tussen *iets observeren* (of iets zien) en *observeren dat iets het geval is* (zien dat iets het geval is) houdbaar is. Met name wordt ontkend dat *iets observeren* een empirisch, theorieonafhankelijk feit is (13). Wat wordt ontkend, is dat er zoiets is als wat Hanson *phenomenal seeing*

- noemt (23), zoiets is als wat Dretske *object perception* noemt: de perceptie van een object zonder dat daar op enige wijze begrippen aan te pas komen. Zie: Fred Dretske (1969) *Seeing and knowing*. Chicago, Chicago University Press.
- 3 Geciteerd is: Thomas Kuhn (1970) *The structure of scientific revolutions*. Chicago, University of Chicago Press, 2e ed., p. 193.
 - 4 In hoofdstuk 3 verwijst Radder naar experimenten waarin een proefpersoon een bril krijgt opgezet die de normale optische beelden verstoort – een voorbeeld zou zijn dat iemand alles ‘op de kop’ ziet en een ander dat iemand alles ‘negatief’ ziet. Na enige tijd en training ‘ziet’ de proefpersoon de wereld weer zoals voorheen. Dit is een voorbeeld van ‘verschillende stimuli’ en ‘zelfde observatie’. Maar ook dit gegeven, aannemend dat het een gegeven is, suggereert niet dat conceptuele interpretatie een rol speelt bij perceptie (of althans, Radder heeft niet aannemelijk gemaakt dat het die suggestie in zich bergt – hij stelt eenvoudig dat dit zo is).
 - 5 Gilbert Ryle (1949) *The concept of mind*. Londen, Hutchinson, p. 131, 223.
 - 6 De uitdaging voor Radder is hier om uit te leggen wanneer iets ‘welbepaald’ is en dus zodanig dat het waargenomen kan worden. Volgens sommige filosofen zijn er vage objecten, ze zijn in één betekenis van dat woord niet welbepaald. Organismen zijn volgens sommigen vage objecten. Zijn ze daarom niet waarneembaar? Of zijn ook vage objecten welbepaald en komen ze in aanmerking voor observatie?
 - 7 Hier spelen leerprocessen een cruciale rol. Vgl. Reids categorie van *acquired perception*. Zie daarvoor René van Woudenberg, ‘@@@’, Reid Studies.
 - 8 Het onderscheid tussen objectperceptie en feitperceptie treedt op in alle zintuigen. Iemand kan een sonate horen, zonder het begrip ‘sonate’ te hanteren. Iemand kan een A 440 horen, ook zonder het begrip ‘A 440’ te kennen of toe te passen, zelfs zonder enig begrip toe te passen, zo lijkt het.
 - 9 Voor discussie en commentaar op een eerdere versie dank ik Hans Radder, Jeroen de Ridder, Rik Peels, Arianna Betti, Mariëtte Willemsen en Lieven Decock.